

Napoleon och Murats familj. Målning av Ducis.

Napoleon i Fontainebleau 1814. Målning av Paul Delaroche.

NAPOLEONS PERSONLIGHET

Av HERBERT TINGSTEN

HOS DE FÖRFATTARE vilka förkastar tanken på Napoleon som talesman för en ideologi eller bärare av ett systematiskt politiskt program träder Napoleon som person i förgrunden. Årelystnaden och maktsträvan blir avgörande faktorer. Och det är meningslöst, säger man, att söka bestämma målet för denna maktvilja; dess omedelbara syften växlade med situationen, men det väsentliga är att den var obegränsad och efter varje uppnådd framgång eggades av nya spekulationer, nya möjligheter. Att tala om Napoleon som Englands eller Rysslands motståndare eller att se hans

handlande bestämt av drömmar om Indiens erövring eller det romerska rikets återuppriktande är fåfängt; dessa planer eller fantasier var blott tillfälliga fästen för en utåtriktad aktivitet utan gränser.

Men på denna väg kan man, alltefter författarens temperament, komma fram till skilda Napoleonbilder. Kejsaren kan, som för Stendhal och den unge Barrès, bli den demoniske hjälten, mannen som utan hänsyn "förverkligar sig själv", den ojämförlige "läraren i energi" en Prometheus utan eld, utan illusioner, och just därför en övermänniska. För idealisterna åter blir dessa drag inte romantiska, utan tarvliga; egoismen och egocentriciteten förknippas med känslökyla och själlöshet. Nära denna grupp står de intellektuella skeptiker som snarare missaktar än angriper hela denna på yttre framgång inriktade verksamhet; i stället för hjälten och det onda geniet träder brackan.

De båda sistnämnda synpunkterna kan belysas med två

berömda, i mycket inkartade Napoleonporträtt, av Emerson i "Representative Men" och av Anatole France i "Den röda liljan". Napoleon blev en idealgestalt för vanliga simpla människor, skriver Emerson, därför att han ägde samma, men i extrem grad utvecklade egenskaper som sådana människor. Hans självskhet var obegränsad likaväl som hans energi och hans hänsynslöshet; ingen tro, ingen generositet, ingen problematik försvagade hans handlingskraft. "Mannen på gatan finner hos honom de drag och egenskaper som utmärker andra män på gatan." Nästan ordagrant detsamma skriver Anatole France trettio år senare. Napoleon "tänkte om livet och världen ungefär detsamma som en av hans grenadjärer". Intet grubbel, intet inre liv; endast hjärnan, kapaciteten, skilde härskaren från massan. Men France är snarare överlägsen än indignerad. I Napoleons tankevärld "finns ingen filosofisk nyfikenhet, ingen oro för det ovetbara, ingen ängslan inför det mysterium som insveper oss. Då han på Sankt Helena talar om Gud och själen, verkar han som en skolpojke på fjorton år. I sin ohyggliga och rörande naivitet trodde han att en människa kan vara stor, och denna barnsliga tanke övergav honom inte ens med tiden och olyckan."

Anatole Frances karaktäristik är utan tvivel starkt påverkad av Taines Napoleonbok, som kommit ut några år tidigare. Hos Taine finns emellertid ett drag av skräckfylld beundran, och hans arbete kunde därför inspirera Barrès likaväl som Anatole France. Liknande, ehuru mindre extravagant utförda Napoleonbilder finns i en rad moderna vetenskapliga arbeten. Här skall blott hänvisas till ytterligare en bok som inte uppmärksammats av historio- grafen Geyl, men som torde

höra till de mest eleganta vidräkningarna med den napoleonska legenden: den fransk-amerikanske historikern Guérards "Reflections on the Napoleonic Legend".

Helt saknas inte försök att skildra Napoleon som en hyggelig, till och med alltför hyggelig person, ömsint, tolerant och familjekär, en idealisk fransk borgare. Det klassiska exemplet på denna idyllisering är Arthur Lévy's "Napoléon intime", som drar fram alla uttryck för välvilja och älskvardhet och citerar alla konventionellt moraliska uttalanden av kejsaren. Typiskt är att Lévy utan reservation godtar Napoleons egen förklaring på Sankt Helena om att han behandlat sina besegrade motståndare med alltför stor godhet, medan de då de äntligen segrade förvisade honom till en klippö i oceanen.

Dessa försök lär emellertid nu kunna betraktas som definitivt misslyckade. Napoleons hårdhet är obestridlig. Avrättningen av de tusentals i Jaffa fångade turkarna och mordet på hertigen av Enghien är kända bevis härfor, men de är sannerligen inte de enda. Till sina generaler i ockuperade områden skrev Napoleon i ordalag som för tanken till Hitler. Varje försök till resning måste straffas obarmhärtigt; efter en obetydlig revolt i Hessen — enligt den befälhavande generalen tillräckligt bestraffad med en exekution — borde "minst två hundra personer" avrättas och de pyar och städer där man understött revolten jämnas med marken. Än mera talande är hans hållning i det personliga umgänget, likgiltigheten för olyckor och dödsfall, tron på att alla bestämde av låga motiv, den nästan totala bristen på ömhet och värme; på verklig elakhet tyder ett sådant drag som att han för lång tid undanhöll eller rent av förstörde brev som i fält kom i hans hand till adjutanter och stabsofficerare från deras närmaste. Att hjärtlösheten och själlösheten kombinerades med moraliska förmåningar och förebräelser är inte ett för Napoleon egendomligt fenomen.

*

Den mest ryktbara skildringen av Napoleons begåvning har givits av Taine. En utomordentlig vitalitet, tankekraft och koncentrationsförmåga, inriktad på konkreta problem, aldrig distraherad, aldrig oroad av fantasier vid sidan av ämnet ständigt sysselsatt med det närliggande, det sakliga, med lösningar. Denna tankeapparat "ne fonctionne jamais à vide", den är oavbrutet fixerad på frågor av direkt betydelse. Man ser Napoleon på slagfältet, alltid på spänn, följande varje rörelse i iver att gripa in, med blick för varje detalj som del av en helhet, man ser honom vid arbetsbordet, under långa nätter studerande betänkanterna i skilda ämnen, i den totala ostördhet som förmågan att bannlysa alla främmande tankar ger.

Denna överlägsna tankeenergi och koncentrationsförmåga har väl ingen förnekad. De mera skeptiska har däremot betonat att förmågan köptes till priset av inre liv, andliga intressen, själ och kultur. Taine själv framhåller att Napoleon knappast läste annat än rapporter och betänkanterna och att han därför som vuxen man var i hög grad obildad. I umgänget märktes detta föga; Napoleons samtal bestod mest i korta, ofta oförskämda frågor; till honom själv kunde ingen rikta frågor;

han låtsades aldrig om sin okunnighet och bevarade alltid en min av nedlåtande säkerhet.

Napoleons kapacitet och insatser på skilda områden har däremot livligt diskuterats. En tendens har framträtt att betrakta honom som den egentlige skaparen av allt stort i det napoleonska Frankrike. Särskilt har han hyllats som lagstiftare, och man har anfört exempel på

intelligenta ingripanden vid utformandet av Code Napoléon. Överskattningen är på denna punkt påtaglig. Den store juristen Esmein har förklarat att Napoleon "inte på allvar kan betraktas som medarbetare i det stora verket", och andra författare har påpekat att de få bestämmelser som han inspirerat har en utpräglad reaktionär karaktär.

Mest berömd är Napoleon som fältherre. Det förtjänar påpekas att debatten även i detta ämne omfattar inslag av skepsis och kritik. Att Napoleon under sina senare fälttåg (utom 1814 i Frankrike) visade tecken på trötthet och bristande handlingskraft har sedan länge understrukits. Intressantare är att Guglielmo Ferrero i ett ytterst fängslande arbete (*The Gamble, Bonaparte in Italy 1796—1797*) nedvärderar Napoleons insatser i det kanske mest berömda av alla hans fälttåg, det första italienska; general Bonaparte följde länge, skriver han, i detalj direktoriets order, man har överdrivit hans svårigheter och betydelsen av hans segrar. I en uppsats om en detalj i ett annat av de mest ryktbara fälttågen — slaget vid Laon år 1814 — ger marskalk Foch intrycket att Napoleon var obeslutsam, saktfärdig och föga insatt i stridsläget och att han gled in i en stor batalj på grund av sina generalers aktioner; man erinras vid läsningen av denna uppsats, skriver Guérard, om Tolstojs kritiska Napoleonskildring i "Krig och fred". Att Napoleon och hans lovprisare systematiskt framhävt kejsaren på andras bekostnad är ostridigt; betecknande är att Davousts märkliga seger vid Auerstädt 1806 helt ställdes i skuggan av Napoleons lättköpta seger vid Jena samma dag.

Caulaincourt, hängiven beundrare av Napoleon, har genom sina i början av 1930-talet utgivna memoarer berikat kritikernas arsenal. Hans dagbok har speciellt intresse därför att han ensam följde kejsaren under den flera veckor långa färdens i släde från ryska gränsen till Paris år 1812; ingen, utom följeslagarna på Sankt Helena, har lämnat så utförliga redogörelser för samtal med Napoleon. Den som genom Caulaincourt får en uppfattning om kejsarens önsketänkande, lösliga prat och arrogans blir immun mot den napoleonska legenden.

*

Var Napoleon en "större" man än våra samtida diktatorer? För nästan alla lär väl det självfallna svaret vara ja. Inför Napoleons historiografi blir man tveksam. Skall det inte lyckas att bygga upp en Hitlerlegend och en Mussolinilegend, sedan de konkreta, omedelbara in-

trycken av gemenhet och grymhet försvunnit? Är inte materialet ungefär lika gott eller lika dåligt? Sannolikt är att Napoleon som intellektuell maskin var överlägsen. Men i övrigt? Dragen av vulgaritet, hårdhet, hjärtlöshet och själlöshet är desamma. Hitler var kanske än omänskligare än Napoleon — om man kan tänka sig en skillnad på denna bottennivå — men hade å andra sidan ett slags idealitet (då den är som sämst), som Napoleon synes ha saknat. Mussolini verkar i högre grad skoj och teater, men beror det inte på att skojet avslöjats och masken ryckts bort inför våra ögon? Säkert är att våra erfarenheter är ägnade att forma en bild av Napoleon som är mera mörk och mera realistisk än den romantiska vision som så länge varit härskande; för oss ligger det närmare att tala om en dålig människa än om ett demoniskt geni.

(Två föregående artiklar har ingått i denna nu avslutade serie, "Den napoleonska legenden" den 27 februari och "Napoleonsk politik" den 2 mars.)